

Průlom nominalizmu do vzdělávacího procesu (Nominalismus a jeho důsledky, III. díl)

Roman Cardal

1. novembra 2022 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

predchádzajúce časti:

Nominalismus a jeho důsledky

Od principů k důsledkům – etapy postupného úpadku (Nominalismus a jeho důsledky, II. díl)

Průlom nominalizmu do vzdělávacího procesu

K *zakořenění* stavu, o němž jsme pojednávali v předchozích příspěvcích, mohutně přispělo i nové pojetí vzdělání. Již ve 14. století, píše Richard Weaver, byla logika gramatikalizována: „... z vědy, která učila člověka *vere loqui, se stala věda učící recte loqui. Od ontologického dělení podle kategorií postoupila ke studiu významů, s nevyhnutelným důrazem na významy historické*“ (s. 14).

Vědění se pragmatizuje a stává se nástrojem k dosažení úspěchu ve světě. Tento odklon od pravdivého poznání skutečnosti se souvztažným příklonem k praxi nedokáže z myslí svých aktérů odstranit „žízeň po pravdě“. Ta však nestačí, aby se vzdali myšlenky, podle níž má být život stále otevřeným experimentem (srov. s. 14).

Pád do propasti ale nenastal náhle. Zpočátku šlo spíše o propad o jeden řád níže. Renesance sice metafyziku spojovala s temným středověkem, ale měla ještě „*natolik blízko k transcendentním koncepcím, aby dokázala předvídat odlidšťující účinky specializace*“ (s. 15). Univerzita, tradiční místo všeobecného rozmachu ducha, nastoupila cestu ústící do úplného popření svého původního smyslu: „*Otevřenými dveřmi vtančil dovnitř karneval specializace a odborností..., takže ctěného jména university bylo zneužito bizarní směsicí zájmů, přičemž nemálo z nich své antiintelektuální aspirace zcela nezaobaleně deklarovalo. Instituce vzdělávání tomuto úpadku nečelily, naopak k němu přispěly, ztratily totiž zájem o Homo sapiens, jen aby vyprodukovaly Homo faber*“ (s. 15).

Ilustračný obrázok zobrazujúci univerzitu 14. storočia od Laurentia de Voltolinu

zdroj: wikimedia commons

Uším našich súčasníkov zní tato kritika jako hlas přicházející z jiného světa. Nespočívá právě v rozrůznění a specializaci poznání autentický pokrok? Weaver je jiného názoru, neboť má před očima jejich tragické následky: *„Příběh útěku člověka od náboženského či filosofického transcendentalismu byl vyprávěn mnohokrát. Jelikož se obvykle prezentuje jako příběh pokroku, je dnes mimořádně obtížné přimět i malé množství lidí k tomu, aby si uvědomili, že následky jsou ve skutečnosti právě opačné. A přece: konstatovat fakt úpadku je nejnaléhavější povinností naší doby“* (s. 16).

Americký autor si klade otázku, která už dnes zní jen jako prázdná rétorická ozvěna. Skutečně je dnešní, vědou obklopený člověk, moudřejší než naši předkové? Ve své odpovědi se Weaver staví proti všeobecně rozšířenému přesvědčení. Zastává totiž stanovisko, že právě kvůli tomu, že se moderní myšlení utápí ve fragmentárních specializacích, zatímco vědění je neoddělitelně spjato s univerzalitou, představuje moderní nárůst odbornosti symptom odklonu od skutečného vědění. Moudrý, skutečně znalý člověk nepotřebuje obšírná kvanta informací: *„Proces učení zahrnuje interpretaci, a čím méně jednotlivostí potřebujeme k tomu, abychom dospěli k zevšeobecnění, tím jsme schopnějšími žáky ve škole moudrosti“* (s. 18). Weaver zde dobře vyjadřuje v před-moderní ne-nominalistické tradici zakotvené stanovisko, které lze obhájit i v současnosti.

Dnešní vzdělávací instituce ovšem produkují jiný typ vzdělance. Dřívější syntézy jsou považovány za prázdné generalizace a vědění se hledá v osvojování nezměrného kvanta znalostí o jednotlivostech a detailech: *„... představuje si, že se z něj pilným osvojováním jednotlivostí stane učenec. S jak politováníhodnou důvěrou odřikává fakta! ... Proto také posun od spekulativního bádání ke zkoumání zkušenosti zahltil moderního člověka takovým množstvím rozmanitých faktů, že už ani nevidí na cestu. V tom smyslu lze pochopit aforismus Goethův: o člověku můžeme říci, že toho ví hodně, pouze tehdy, ví-li toho málo. Náš současník toho či onoho povolání je sice schopen věrně popsat nějaký nepatrný kousek světa do nekonečně drobných detailů, ale zcela postrádá porozumění. Pravda nemůže existovat v rámci programu oddělených věd. Myšlení takového jedince bude zneplatněno ve chvíli, kdy vstoupí do hry vztažnosti ab extra“* (s. 19).

Citovaná myšlenka je volnou parafrází platónsko-aristotelského filosofického přístupu k realitě. V *Metafyzice* Aristoteles tvrdí, že je pro člověka užitečné poznávat mnoho věcí, avšak poznání věcí podstatných je ve srovnání s těmi prvními mnohem cennější, třebaže je co do svého objemu velmi nepatrné.

Jak Platón, tak i Aristotelés si uvědomovali, že nevývratného poznání lze dosáhnout pouze důkazním procesem spočívajícím na užívání tzv. principu sporu. Tento princip však může bezpředpokladně užívat jenom filosofie, protože jen na její půdě se tematizuje skutečnost jako celek. Princip sporu vyjadřuje vztah mezi A a *non A*, přičemž *non A* reprezentuje *naprosto vše* rozdílné od A. Proto je s jistotou spojené používání principu sporu vázáno na znalost celku reality. Žádná z tzv. partikulárních, tj. specializovaných věd toho není schopna, takže nemůže zakládat své závěry v tomto principu s nárokem na nevývratné vědění. Proto jsou závěry všech specializovaných disciplín vždy revidovatelné.

Weaverovi je jasné, že negramotnost představuje zároveň nevzdělanost. Je však třeba si dát pozor, abychom vzdělanost považovali za gramotnost. V moderních západních společnostech existuje vysoká gramotnost, „*nicméně položíme si otázku, zda kdy existoval pochybnější všelék na neduhy lidstva než gramotnost*“ (s. 19). Gramotný člověk je schopen číst, problém ovšem je, co čte a zda je schopen se čtením také něco naučit. Weaver naráží na skutečnost, že gramotnost je pouze prostředkem, ne cílem. Většina lidí dává bohužel přednost „*čtivu, které je vzruší*“ (s. 20), ne tomu, které je přivede ke znalosti podstatného. Z moderních dějin je dále patrné, že kultura měřená moderními standardy a barbarství se ne vždy vylučují: „*Ohromující množství faktů, k nimž máme dnes přístup, nás pouze odvádí od zvažování prvních principů, takže směřujeme k okraji. A nade vším se v ostrých obrysech vznáší jako připomínka lidské pošetlosti tragédie moderního Německa – jednoho ze států s kompletní gramotností*“ (s. 20).

Upřednostňování vzrušení a zábavy prostřednictvím četby prozrazuje celkové naladění moderního člověka – vyhledává převážně pohodlí. Vše, co pohodlí ruší, nahlíží jako nežádoucí. Pod kategorií „nežádoucí“ spadá i práce. Ta sice představuje nutnou podmínku pohodlí, protože pohodlí bez prací vytvořeného zboží nevznikne, avšak moderní člověk nutnost práce považuje za zlo: „*Neměnným zákonem lidské povahy je to, že čím více si dopřáváme, tím méně jsme disponováni k tomu, abychom vydrželi kázeň namáhavé práce, neboli tím méně jsme ochotni vyprodukovat, co se má spotřebovat. Práce přestává být v životě funkční – stává se čímśi, co s nechutí směňujeme za nadbytek, na nějž má každý „právo“*“ (s. 21).

Bezprecedentní materiální zajištěnost občanů západních společností svádí k domněnce, že se nacházíme nebývale vysoko na pomyslné vzestupné křivce vývoje lidstva. Weaver na problém hledí pronikavěji: „*To, že některé kultury prodělaly vývoj od vysokého stupně organizovanosti k rozkladu, lze objektivně prokázat studiem dějin. Stačí si vzpomenout na Řecko, Benátskou republiku či Německo... Civilizace je jevem, jehož trvání není zaručeno, my jsme však dovolili, aby nás nestydaté bažení po hmotném úspěchu učinilo slepými k pravdě. Mnoho pozdních společností předvádí právě v období útlumu oslnující efekty a vykazuje schopnost vytržitého smyslového vnímání, nad rámec čehokoliv, co bylo možné spatřit v dobách jejich největší vitality. To, že se tak působivé projevy mohou zároveň spolupodílet na likvidaci charakterového typu dbajícího na správnou volbu, která je kotevním lanem celé společnosti, představuje velikou lekci, z níž se musíme poučit*“ (s. 22–23).

Dnešní západní člověk měří vyspělost své kultury materiálním a technickým pokrokem. Když se mu připomene, že materiální a technický pokrok, který nevyrůstá z autentické kultury, není žádným pokrokem, nedokáže pochopit smysl těchto slov. Bez uvědomění si naznačené souvislosti se proces úpadku nezastaví.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/nominalizmus-a-jeho-dusledky-iii/>

